

Oude dijk door het land

natuurdagboek 1 april 2014

In West-Friesland, Noord-Holland ligt 's lands oudste dijk. De Omringdijk stamt uit 1200. De dijk is 126 kilometer lang en omringt het gebied tussen Enkhuizen en Alkmaar. Hij houdt het IJsselmeer buiten de deur, maar het grootste deel doorsnijdt het land. Je mag erop wandelen, fietsen en zelfs autorijden. Ik ben daar een paar jaar geleden op beland geraakt, niet wetende dat ik op zo'n oude, lange dijk reed.

Het weggetje wrong zich in bochten om oude dijkdoorbraken, waar nu nog ronde meertjes liggen: wielen, kleine natuurparadijsjes. Van de dijk af had ik een prachtig uitzicht op die wielen, op weiden en akkers en die karakteristieke, piramidevormige stolpboerderijen.

De Omringdijk lijkt mij net als de Stelling van Amsterdam en droogmakerij de Beemster kanshebber voor de status van Unesco-werelderfgoed. Dat vindt de zogenoemde Cultuurcompagnie van

West-Friesland ook. Die organiseert een excursie over de Omringdijk voor ons, zes journalisten. Eerst krijgen we toelichting in een boerenschuur, en verrukkelijke streekhapjes en -drankjes.

Sinds de steentijd wonen er mensen in de streek. Steentijdman Cees werd in Opmeer opgegraven en is al zo'n 4500 jaar oud. West-Friesland stak als een veenbult uit zee. Veenbulten zijn zompig en dus zorgden de mensen voor afwatering. Het veen droogde op en blootgesteld aan de lucht verteerde het. Het klonk in en de veenbult werd een veenkuil. Noord- en Zuiderzee dreigden en de Omringdijk kwam.

Nu willen we hem weleens zien. We gaan niet te voet, niet op de fiets, niet per auto, maar in een piepklein tweepersoonsvliegtuigje. Boer Jaap van der Beek runt een particulier vliegveldje (vlaggetjes in het weiland) en trekt aan de hand een vederlicht vliegtuigje naar buiten...

KOOS DIJKSTERHUIS

Wielen bij de Omringdijk FOTO KOOS DIJKSTERHUIS

DNA-onderzoek onthult herkomst wilde zwijnen

Wilde zwijnen mogen 'officieel' alleen voorkomen op de Veluwe en in natuurgebied de Meinweg in Limburg. Daarbuiten geldt de zogenoemde nulstand en kunnen ze zonder pardon worden afgeschoten. Maar zwijnen kennen de regels van het jacht- en wildbeheer niet en scharrelen dus al jaren onbekommerd over de grenzen van hun gedooggebieden verder de provincie in. Waar komen de zwijnen buiten het Meinweggebied eigenlijk vandaan?, wilde de provincie Limburg wel eens weten.

Het antwoord op die vraag heeft het Wageningse kennisinstituut Alterra met DNA-onderzoek kunnen achterhalen. "We hebben in samenwerking met jagers en terreinbeheerders ruim zevenhonderd DNA-monsters verkregen van geschoten en door aanrijdingen omgekomen wilde zwijnen uit Limburg, Noord-Brabant, de Veluwe en aangrenzende delen van België en Duitsland," zegt Alterra-onderzoeker Hugh Jansman. Van elk individueel dier is vervolgens een uniek genetisch profiel opgesteld.

Op basis van dit efelijke materiaal trekt Alterra de conclusie dat de wil-

de zwijnen die de Peelregio hebben gekoloniseerd, afkomstig zijn vanuit de Meinweg. Maar dat geldt niet voor andere delen van Limburg. Jansman: "De zwijnen in de kop van Limburg zijn bijvoorbeeld sterk verwant aan exemplaren uit het Duitse achterland ten oosten van Nijmegen en lijken door hun grote genetische diversiteit afkomstig te zijn uit verschillende Duitse bronpopulaties."

De zwijnen in Zuid-Limburg vormen vermoedelijk min of meer één populatie met hun soortgenoten net over de grens in Belgisch Limburg en de Voerstreek, die gezamenlijk afkomstig zijn uit de Eifel en de Ardennen.

REDACTIE GROEN

Waar komen die zwijnen vandaan?

'Gezonde lucht is een recht'

Kleine Aarde-oprichter Sietz Leeflang kan tevreden zijn: een betere atmosfeer in gebouwen is in aantocht, en 'Borssele is straks niet meer nodig'. Al in 1999 had hij een elektrische laadpaal.

INTERVIEW **Cokky van Limpt**

Sietz Leeflang weet het: "Ik heb mijn tijd gehad, daarin moet ik gewoon reëel zijn." Maar nog één keer trekt de bijna 81-jarige oprichter van de milieucentra De Kleine Aarde en De Twaalf Ambachten alle registers open, voor een laatste duurzaam experiment. Na de lunch met scrambled eggs, klaargemaakt op een antiek AGA-fornuis, gaat hij het bezoek voor naar de oude bakkerij achter zijn huis in Breskens, in Zeeuws-Vlaanderen. Aan het plafond van het gebouwtje hangen platte elektrische panelen die infrarode stralingswarmte afgeven. Op de vloer liggen tapijttegels, met veel koolstof erin. "Heugafelt-tegels zijn heel geschikt, daar zit koolteer in. Maar ook tapijt met rubber eronder werkt goed, als er maar genoeg koolstof in zit."

Hij schakelt de panelen in. Binnen een kwartier kun je eronder gaan zitten zonder het koud te krijgen in het verder onverwarmde gebouwtje. De opwarming van het tapijt duurt wat langer, maar de clou is dat de vloerbedekking de stralingswarmte opneemt en vasthoudt. Het resultaat: behaaglijke stralingswarmte 'on the spot' en geen koude voeten. Tegelijkertijd blijft de lucht aangenaam fris om in te ademen. Systemen die lucht verwarmen, zijn uit den boze, waarschuwt Leeflang al ruim dertig jaar. "Hoge luchttemperatuur is onprettig om in te werken en ongezond, want geeft bacteriën, virussen en ongedierte de kans zich te vermeerderen. Scholen, kantoren en ziekenhuizen zouden een stuk gezonder zijn als de mensen er frisse lucht kunnen inademen."

Hij zal het zelf misschien niet meer meemaken, maar de markante pionier in duurzaamheid voorspelt dat binnen een paar jaar in allerlei gebouwen, vooral scholen, zieken- en bejaardenhuizen, de luchttemperatuur omlaag gaat naar een gezonde graad of 18. Iedereen kan dan schone, frisse lucht inademen. "Dat is een mensenrecht", zegt hij strijdvaardig. Een enkel stralingspaneeltje zorgt er dan voor dat mensen het op hun werk-, zit- of ligplek niet koud krijgen. "Gebouwenbeheerders zullen

een gat in de lucht springen, want elke graad lager betekent 7 procent energiewinst. Verlaag je de temperatuur in een ziekenhuis van 24 naar 18 graden, dan betekent dat een winst op de energierekening van 42 procent."

Tot zijn 'immense vreugde' is Leeflang erachter gekomen dat TNO serieus onderzoek doet naar stralingswarmte en interesse heeft voor het experiment met infrarood absorberend tapijt in Breskens.

Gronings gasdebacle

Daar komt het gasdebacle in Groningen nog als 'zegenrijke toestand' bij, constateert hij tevreden. Niet dat hij de Groningers kapotte huizen gunt, maar omdat het 'hoog tijd' wordt dat we afstand gaan nemen van gastechnologie. "We moeten erop rekenen dat we een omschakeling krijgen naar elektriciteit. We hebben het krankzinnige geluk dat we door allerlei omstandigheden plotseling een heleboel zonnepanelen krijgen op Nederlandse daken en windmolens op zee. Dat leidt tot een overschot aan elektriciteit. We hebben Borssele helemaal niet meer nodig, en die kringen in België kunnen ook gesloten worden."

Al laat Leeflangs gezondheid het de laatste tijd afweten – 'Eigen schuld, dan had ik maar niet zo oud moeten worden' – de geest van de gedreven milieuactivist lijkt nog even vurig als in 1970. Toen richtte hij in Bostel ecologische

'Verlaag je de temperatuur in een ziekenhuis van 24 naar 18 graden, dan is dat 42 procent energiewinst'

Milieuactivist Sietz Leeflang onder zijn elektrische panelen die infrarode stralingswarmte afgeven.
FOTO ARIE KIEVIT

‘De grootste fout die we met De Kleine Aarde hebben gemaakt, is subsidie van de overheid accepteren’

dat de bevolking niet de kans heeft gekregen om ermee te leren omgaan. Nauwelijks is iets uit het laboratorium of het wordt al in productie genomen. Vaak zijn dat, toegegeven, heel slimme, maar in feite slecht doordachte producten, omdat we ze niet beheersen.”

Boerenleven

Tegelijkertijd ziet hij het aantal kleine, ambachtelijke bedrijfjes en werkplaatsen afnemen en ook in een ambachtelijk beroep als dat van landbouwer de dreigende onbeheersbaarheid toeslaan. “Op het platteland heb je boeren nodig die begrip hebben van het werken en leven als boer en die begrip hebben van de natuur. Maar als je agrariërs opjaagt en met allerlei rare industriële processen dwingt om groot-industriële te worden, dan komt de boer steeds verder af te staan van het boerenleven en de natuur.”

Het grote gevaar van ongebreidelde schaalvergroting en massale ontwikkeling op alle mogelijke terreinen is volgens Leeflang het verloren gaan van de menselijke maat. “Het enige wat ik altijd heb geloofd, is dat mensen alleen controle over hun leven kunnen hebben en houden vanuit een situatie waarin de menselijke maat nog mag bestaan. Dat is ook steeds het uitgangspunt geweest bij het werk van De Kleine Aarde en De Twaalf Ambachten.”

Alle mogelijke milieuvriendelijke en duurzame technieken heeft Leeflang samen met anderen in de loop der jaren ontwikkeld en beproefd. Hij experimenteerde met biologische landbouw, bepleitte duurzame technieken zoals afvalwaterzuivering met planten (het helofytenfilter) en infraroodtechnologie (de HR-ketel) en introduceerde producten, zoals tegelkachels (Fin-oven) en het Nonolet – een droogtoilet dat reukloze recycling van urine en poep mogelijk maakt. “Ook zijn we bezig geweest met het elektrificeren van auto’s. De eerste laadpaal van Nederland voor onze Ekobus uit 1999 staat nog altijd in Bostel bij het station.” De omgebouwde Peugeot 205 uit 1998 staat in de garage achter zijn huis. “Voor de rij accu’s achterin hebben we een as-garantie gekregen van de Peugeot-fabriek in Parijs. Hij wordt nog elk jaar goedgekeurd en ik rij er zo mee weg. De al negen jaar oude accu’s houden het nog 70 kilometer vol.”

In 1977, zeven jaar na de oprichting verliet Leeflang De Kleine Aarde en richtte De Twaalf Ambachten op. “De grootste fout die we met De Kleine Aarde gemaakt hebben, is subsidie van de overheid accepteren. Daarmee leverden we vrijheid in en haalden we spanningen in huis.” Zonder subsidie heeft hij tot 2005 leiding gegeven aan De Twaalf Ambachten. Zijn jongste dochter nam het bedrijf over, maar moest na zeven jaar opgeven. Het familiebedrijf ging verloren, maar de naam niet: in Breskens zet Leeflang De Twaalf Ambachten als milieuadviesstichting voort.

Hij hoopt nog éénmaal een bedrijf te helpen stichten dat in producten kan handelen. “Zoals een water- en energiebesparende douchekop. Vroeger maakten we die met de hand, maar dat is veel te kostbaar. Ik heb in Zeeuws-Vlaanderen technici gevonden die zo’n douchekop kunnen maken, met laserstralen. Daarmee verbruik je 70 procent minder gas en water dan met een gewone. Geweldig.”

proeftuin De Kleine Aarde op en zeven jaar later het centrum voor alternatieve en ambachtelijke technieken De Twaalf Ambachten.

Het overlijden van zijn vrouw Anke in 2007, twee jaar na de verhuizing van Bostel naar Breskens, heeft zijn bestaan eenzaam gemaakt, maar met de film- en muziekavonden die hij voor de buurt organiseert, weet hij zijn leven nog aardig te versieren. Ook in de reparatiewerkplaats is hij vaak te vinden, lustig verder experimenterend, met energiezuinige isolatiematerialen bijvoorbeeld.

Waddenzee

Na zijn diensttijd begon hij als journalist bij het *Algemeen Handelsblad*. Van de zeventien jaar bij die krant – tot de fusie met de *NRC* – was hij twaalf jaar wetenschapsredacteur. “De eerste artikelen over milieukwesties schreef ik al in 1958. Een reportage van mij over de Waddenzee heeft de begin jaren zestig opgerichte Wad-

denvereniging nog aan leden geholpen. Midden jaren zestig was ik ook hoofdredacteur van wetenschapsblad *Bèta*, een van de eerste milieubladen van Nederland.”

Hij maakte zich kwaad over ‘allerlei dingen’, zoals de onstuitbare opmars van de auto, met de bijbehorende aanleg van wegen en asfalt ‘dwars over alles heen’. “Ik heb nog meegeemaakt dat mensen vochten, met succes gelukkig, tegen de aanleg van een snelweg dwars door het oude hart van Den Bosch.”

Na het Handelsblad werkte Leeflang kort voor het Philips Persbureau. Die goedbetaalde baan gaf hij op om De Kleine Aarde te stichten. Een ingrijpende keus voor het gezin met twee jonge kinderen. De kiem daarvoor was eigenlijk al gelegd in 1959, herinnert hij zich. “Ik kreeg van de krant opdracht een verhaal te schrijven over de toepassing van de eerste bouwkraan in Nederland. Dat was in Amstelveen, waar een van de eerste torenflats van het land moest ko-

men. Het zien van die kraan daar was – heel vreemd – bijna een nachtmerrie voor me. Ik vond dat een doodeng teken aan de wand. Nu ze dit doen, dacht ik, is het einde zoek. Nu wordt alles groter, hoger, breder, dieper, sneller, efficiënter. Dat geloof in ongebreidelde schaalvergroting en optimalisering van groei is de werkelijke reden geweest waarom mijn vrouw en ik begin jaren zeventig met De Kleine Aarde zijn begonnen. In feite was dat een protest tegen de krankzinnigheid van alsmear de dingen groter willen maken.”

Helaas, zegt hij terugblikkend, zijn z’n angsten uit die tijd allemaal bewaarheid geworden. “Alles is verschrikkelijk groot en onbeheersbaar geworden. Ik ben absoluut niet tegen techniek en maak graag gebruik van nieuwe inzichten, maar we hebben met technieken te maken gekregen – computers, mobiele telefoons, digitalisering, automatisering – waarvan de toepassing volkomen onverantwoord is, om-